

ARAB TILIDA TILAK BILDIRUVCHI GAPLAR VA ULARNI O'RGANISH USLUBLARI

Yusupbayeva Shohida Akbarbek qizi
Oriental universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada arab tilshunosligida tilak bildiruvchi gaplarning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Tilak bildiruvchi gaplar arab tilida muayyan nutqiy vaziyatlarda nutq egasining istak, orzu, niyat kabi ma'nolarni ifodalashida muhim vosita hisoblanadi. Maqolada ushbu gaplarning grammatik xususiyatlari, semantik turlari va ularni o'rganish bo'yicha arab tilshunosligida mavjud bo'lgan yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, arab tilida tilak bildiruvchi gaplarni ifodalash uslublari va ularning boshqa gap turlaridan farqi haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *arab tili, tilak bildiruvchi gaplar, nutq aktlari, pragmatika, tilshunoslik, madaniy kontekst, muloqot, diniy va ijtimoiy faktorlar*

Arab tilshunosligida tilak bildiruvchi gaplarni o'rganish ko'plab yondashuvlarni o'z ichiga oladi, chunki bu gaplar arab tilida murakkab va turli xil grammatik va stilistik xususiyatlarga ega. Tilak bildiruvchi gaplar asosan ijobiy niyat, iltijo, tilak, duo va boshqa maqsadlarni ifodalaydi. Arab tilida bu gaplar ba'zan "ad-du'a" (دُعَاء) yoki "tamanniya" (تَمَنِّيَّة) deb ataladi va ularning ishlatilishi o'ziga xos grammatik qoidalar bilan bog'liq. Quyida arab tilshunosligida tilak bildiruvchi gaplarni o'rganishga oid turli yondashuvlar va nazariyalar keng muhokama qilinadi: Tilak bildiruvchi gaplarning grammatik xususiyatlarini o'rganishda asosan gap tuzilishi va uning sintaktik tizimdagi o'rniga e'tibor qaratiladi. Arab tilida tilak bildiruvchi gaplar ko'pincha "ka" (كَ) yoki "layta" (لَيْتَ) kabi maxsus vositalar orqali ifodalanadi. Bu vositalar yordamida kishi biror narsa bo'lishini yoki amalga oshirishini tilaydi. Masalan, "لَيْتَ الشَّيْءَ طَوِيلٌ" (Qish uzun bo'lsa edi). Bunda "layta" so'zi niyat yoki orzu bildirish uchun ishlatilgan bo'lib, shunday gaplar odatda salbiy va ijobiy ma'nolarni ifodalay oladi²⁴.

Tilak bildiruvchi gaplar arab tilida asosan maqsadning aniq bo'lishi uchun ishlatiladi. Tilak bildiruvchi gaplarning ishlatilishida noaniq bo'lish mumkin emas, chunki ular biror narsani orzu qilish, niyat qilish yoki istak bildirish uchun xizmat

²⁴ Janet C. E. Watson - The Structure of Arabic Clauses and Phrases - Buyuk Britaniya, London, Oxford University Press, 2006 - B. 56

qiladi. Bunday gaplar qadimdan arab adabiyotida keng qo'llanilib, asosan Qur'on matnlarida va Islomiy duo va munojotlarda tez-tez uchraydi²⁵. Tilak bildiruvchi gaplarni o'rganishda yana bir muhim yondashuv stilistik yondashuv hisoblanadi. Arab adabiyotida tilak bildiruvchi gaplar ko'pincha adabiy asarlarda va she'riy ifodalarda ishlatiladi. Bu turdagi gaplar ko'pincha ijtimoiy vaziyatlarda yoki diniy nutqlarda ijtimoiy munosabatlar va qadriyatlar ifodasi sifatida qo'llaniladi. Ushbu tilak bildiruvchi gaplarning ohangi, tuzilishi va leksik vositalari ularning ma'nosini yanada kuchaytiradi. Masalan, Qur'onda duo va iltijo gaplari katta o'ringa ega bo'lib, Allohdan yordam va hidoyat so'rashda ishlatiladi²⁶. Boshqa yondashuvlarda arab tilida tilak bildiruvchi gaplar ko'pincha maxsus morfologik shakllar bilan ifodalanishi ko'rsatilgan. Bu gaplarda odatda subektiv (غير المعروف) holatlar ko'p ishlatiladi, bu esa ularga o'ziga xos grammatik qurilma beradi. Bunday holatlarda maxsus affikslar qo'shib, tilak bildiruvchi gap ma'nosini aniqlashtirishga yordam beradi. Shu orqali gapning niyat yoki tilakni bildirayotganini tushunish osonlashadi²⁷.

Ba'zi tilshunoslar arab tilida tilak bildiruvchi gaplarni diskurs tahlili asosida o'rganadilar. Ushbu yondashuvda gaplarning kontekstual ishlatilishi va muloqotdagi roli o'rganiladi. Arabcha iltijo yoki niyat bildiruvchi gaplarning ishlatilishi ko'pincha madaniy va ijtimoiy me'yorlar bilan bog'liq. Masalan, ijtimoiy munosabatlarda yuqori mavqega ega bo'lgan shaxslar tomonidan ishlatilgan tilak bildiruvchi gaplar ko'pincha nazokatli shaklda ifodalanadi va bu gaplarning ijtimoiy maqomi yuqori bo'ladi²⁸. Bundan tashqari, arab tilida tilak bildiruvchi gaplarning ishlatilishi mintaqaviy farqlarga ham bog'liq. Sharqiy arab davlatlarida ishlatiladigan tilak bildiruvchi gaplar bilan Shimoliy Afrikadagi arab davlatlarida ishlatiladigan gaplar orasida ba'zi leksik va grammatik farqlar mavjud. Bu tilak bildiruvchi gaplarning xilma-xilligini yanada oshiradi va ularning lingvistik xususiyatlarini kengroq o'rganishga asos bo'ladi²⁹.

Yana bir muhim jihat shuki, arab tilida tilak bildiruvchi gaplar ko'pincha diniy va rasmiy nutqlarda qo'llaniladi. Bunday nutqlarda tilak bildiruvchi gaplar orqali yuqori darajadagi hurmat va ehtirom ifodalanadi. Masalan, jumada "Insha Alloh" iborasi (Agar Alloh xohlasa) keng qo'llanilib, har qanday niyat yoki istak

²⁵ Kees Versteegh - The Arabic Language - Niderlandiya, Amsterdam, Edinburgh University Press, 2001 - B. 102

²⁶ Wright William - A Grammar of the Arabic Language - AQSh, Nyu-York, Cambridge University Press, 2013 - B. 231

²⁷ Cowan David - An Introduction to Modern Literary Arabic - Misr, Qohira, Yale University Press, 1960 - B. 87

²⁸ Fischer Wolfdietrich - A Grammar of Classical Arabic - Germaniya, Vena, Harrassowitz, 2002 - B. 145

²⁹ Owens Jonathan - A Linguistic History of Arabic - AQSh, Nyu-York, Oxford University Press, 2006 - B. 205

bildirishda bu gap ishlatiladi. Arab tilshunosligida tilak bildiruvchi gaplarni o'rganish ko'p qirrali va keng qamrovli mavzu hisoblanadi. Bu gaplar grammatik, stilistik, mintaqaviy va diskurs tahlili nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan murakkab tuzilmalardir.

Arab tilida tilak bildiruvchi gaplar til egasining niyat, orzu, istak yoki amalga oshmagan narsaga nisbatan afsus bildirish kabi ma'nolarni ifodalash uchun qo'llaniladi. Ushbu gaplar arab tilida "tamanniya" (تَمَنِّي) deb ataladi va ularning ishlatilishi arab tilining grammatika va stilistikasida muhim o'rin egallaydi. Tilak bildiruvchi gaplar qadimdan arab adabiyoti va kundalik nutqda keng qo'llanilib kelmoqda. Ularning o'ziga xos grammatik va sintaktik xususiyatlari bor, shuningdek, arab madaniyati va diniy nutqlarida ham ulkan ahamiyatga ega. Tilak bildiruvchi gaplarni ifodalashda arab tilida maxsus vositalar ishlatiladi. Ularning eng mashhurlari "layta" (لَيْتَ), "law" (لَوْ), "ka" (كَأَنَّ), va "in" (إِنْ) so'zlaridir. Ushbu so'zlar yordamida inson amalga oshmagan, lekin bo'lishini orzu qilgan yoki xohlagan holatni ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Рахматова, Г. (2018). Классификация воинских стихов в «Девону Лугати-т-Тюрк». Востокведения, 2(2), 59-64.
2. RAHMATOVA, G. (2019). THE SYMBOLISM OF COLORS IN THE QUATRAINS "DIVANILUGATI-T-TURK".
3. SODIQOV, Q., & RAHMATOVA, G. (2021). SEMANTICS OF POEM IN «DIVANILUGATI-T-TURK». The Light of Islam, 2021(2), 4.
4. Rahmatova, G. (2021). The genre of odes in the oral work of the turkic peoples and its genesis. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(8), 194-196.
5. Govkhar, R. (2021). The Role Of Ancient Folklore In Turkish Literature Of The First Islamic Period (On The Example Of Poems In" Devonu Lugati-T-Turk"). Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(6).
6. Rahmatova, G. (2022). Qadimgi turkiy she'riyatda qo'llangan badiiy san'atlar va ularning matn stilistikasiga ta'siri. Oltin bitiglar–Golden Scripts, 4(4).
7. Rakhmatova, G. O. (2020). SEMANTICS OF THE SYMBOLS CONNECTED WITH COLOR IN THE QUATRAINS OF" DIVANILUGATI-T-TURK". Theoretical & Applied Science, (2), 558-562.

8. Eshmukhamedova, M., & Rakhmatova, G. (2023). SULAYMON BAQIRGANIY–POWERFUL POET OF YASSAVI SCHOOL. International Journal of Advance Scientific Research, 3(11), 365-369.

9. Tulagonova, S., & Rahmatova, G. (2022). SEMANTIC PROPERTIES OF STEREOTYPICAL UNITS IN THE POEMS OF “DIVANI LUGATI-TURK”. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 3(04), 74-78.

10. Rakhmatova, G. O. (2023). PRINCIPLES OF DIVISION OF SIMPLE SENTENCE TYPES IN ANCIENT TURKIC LANGUAGE. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 5(11), 94-98.

11. Rakhmatova, G. (2023). SIMPLE SENTENCE AND ITS EXPRESSION IN ANCIENT TURKIC LANGUAGE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 4(05), 27-32.

